

ՈՉ ՈՒՔ ՊԻՏԻ Մ ՈՌ ՅՈՒՐԻ ՈՉԻՆՉ ՊԻՏԻ Մ ՈՌ ՅՈՒՐԻ

Կը յիշէ նախկին Սաղիմահայ Նիքոլա Ռոմաշով (*) (Հոլանտա)

Ի նչպէս կը տեսնէք մեծ մօրս անձնագիրին մէջ, նկարին չորրորդ տողին վրայ հաստատուած է որ ան ծնած է «շքեղ Ատանային» մէջ, 1896 թուականին:

Հրաշքն այն է որ, մեծ մայրս, Տիգրանուհի Հայրապետեանը, փրկուած է 1894-1896 թուականներու կոտորածէն, «կոտորածն անգութ» 1909 թուականի Ատանայի ջարդէն և ցեղասպանութենէն:

Մեծ մայրս փոքր տարիքին յաճախած է քաղաքին Ֆրանսացի մայրապետներուն դպրոցը, կը տիրապետէր Ֆրանսերէն, Հայերէն և թրքերէն լեզուներուն:

Ֆրանսացի մայր ապետն էր ու նա դպրոցը յաճախելուն շնորհիւ ինքնաբերաբար եղեր էր Կաթոլիկներու ազդեցութեան տակ, միեւնոյն ատեն Ատանայի մէջ կային նաեւ բողոքական քարոզիչներ՝ իրենց եկեղեցւոյ համար նոր հաւատացեալ անդամներու թիւը աւելցնելու նպատակով:

Այս դաւանանքը քարոզող և նոր անդամներու կապը ժամանակի ընթացքին զօրացեր է և տուեր է իր արդիւնքները (անդամներ): Տարբեր յարանուանութեանց քարոզիչները եկեր են աշխարհի կարգ մը ցամաքամասերէն, ինչպէս Եւրոպայէն, Ամերիկայէն ևայլն: Ցեղասպանութեան առաջին ամիսներուն, երբ Հայ ժողովուրդի և Քրիստոնեաներու դէմ հալածանքը, ձեռքաւորութիւնները, տեղահանութիւնները և սպանութիւնները խստացեր են, այս օտար քարոզիչները, որոնք յաճախ

իրենց Հայ ծանօթներուն մօտ կը գիշերէին, այցելութիւններ կու տային և սուրճ կը խմէին, որոշեր են ժամանակաւորապէս թաքնուիլ, ետեւ ձգելով իրենց մանր մունր ունեցուածքները, ենթադրելով թէ եղածը տխուր պատահար մըն է և շուտով կը հանդարտի:

Ինչպէս բոլորս գիտենք, այս դժբախտութիւնը եղեր է ցեղասպանութեան սկզբնական ամիսներուն:

Երբ մեծ մայրս իր դրացիներուն հետ միասին բռնի տեղահանուեր են, այն յոյսով թէ շուտով պիտի վերադառնան իրենց տուները, հետերնին առեր են սուրբ գիրքեր և սրբանկարներ, նկարուած թիթեղէ շերտերու վրայ, չափը, մօտաւորապէս 30x20 սանթիմէթը շատ թեթեւ սրբանկարներ, մեծ մայրս, այդ սրբանկարները կ'օգտագործէր կափարիչի տեղ, անոնցմով կը ծածկէր պիտի, շաքարի, ճաշարի (պուլղոր) մաքրապանները (արաբերէն բառ՝ ապակիէ կամ կաւէ կճուճ), որպէսզի մուկերու կեղտերուն առաջքը առնէր:

Օր մը Անգլիայէն նպարավաճառ Արշամին հարազատներէն հայ հնավաճառ մը եկեր էր մեր վանքին դիմացը): Ես ալ հոն էի, դեռ երախայ մը: Ինձի ալ հարցուցին և ըսին՝ գնա՛ մեծ մամայիդ հարցուր, հին սրբանկարներ ունի՞ փայտի կամ թիթեղի վրայ, բեր ես դրամով կ'առնեն: Մեծ մայրս հատ մը տուաւ ըսելով թէ, եթէ դրամ վճարէ, մի քանի հատ ալ ունի: Հայ հնավաճառը երբ տեսաւ, ըսաւ՝ փնտռածս ճիշդ այս է, և հացի փող տուաւ ինձի ըսելով որ երթամ մնացածն ալ բերեմ: Վազելով գացի մեծ մօրս մօտ, դրամը տուի՝ ըսելով թէ մնացածն ալ կ'ուզէ դրամով առնել, մեծ մայրս ապշեցաւ որ այդ անպետք կափարիչներուն համար դրամ կու տան, անշուշտ թէ մնացածն ալ տուաւ, 3 կամ 4 հատ ընդամենը:

Մեծ մայրս կը պատմէր իր անցած ճամբուն մասին, որ ուրիշ բան չէր եթէ ոչ Հայու գողգոթան:

Աքսորի հանուելէն քանի մը օր ետք չափահաս մարդիկ, արդէն սկսեր են հասկնալ որ այս տեղափոխութեան քայլարշաւը անվերջանալի է և մահացու, եթէ շուտով օգնութիւն չցուցաբերուի: Տեղահանուածներէն ոմանց հետ եղեր են նաեւ աւանակներ կամ ջորիներ: Երբ փոքրիկները շատ յոգնած են եղեր, թուրք ոստիկանները իրենց թոյլատրեր են հերթով աւանակներուն վրայ նստիլ, սակայն մի քանի ժամ ետք անօթութենէն, ծարաւէն, զէնքի և

մտրակի հարուածներէն, բազմաթիւ երախաներ և տարեցներ իրենց մահկանացուն կնքեր են:

Գազանային բարբարոսութիւնները, բռնաբարութիւնները մէկ կողմ դրած, անձամբ ականջովս լսած եմ որ տեղահանուած մեր տարեցները էշերուն և ջորիներուն թրիքներուն մէջ փորձեր են հատիկներ գտնել ուտելու համար, աւելորդ է ըսել որ, կարճ ժամանակէ մը ետք, այս ջորիները և էշերն ալ սատկեր են, համաճարակներու տարածման հետեւանքով:

Մեծ մայրս և շատ մը ուրիշ արքայ-եղաներ ողջ մնացեր են ինքզինքնին մեռած ձեւացնելով, այրուած մարդկային միս ուտելով, անապատի բարի պետտիւններու մարդկային և չնչին օգնութիւններով և վերջապէս դարձեալ միսիոնարներու գոհողութիւններով, որոնք յաջողեր են նաեւ արքայ-եղաներուն համար Օսմանեան պետական մարմիններէն ապահով հեռանալու արտօնագիրներ ձեռք բերել:

Անապատի ճանապարհին, մեծ մայրս և շատ մը ողջ մնացած տեղահանուած հայեր, արքայի ընթացքին, գրեթէ իրենց բոլոր ունեցուածքը կորսնցուցեր էին, բացի սրբանկարներէն և մի քանի Աստուածաշունչներէն, որոնցմէ մէկը այս Հոլանտերէն լեզուով գրուած միսիոնարներուն Աստուածաշունչն է և թիթեղեայ սրբանկարներ, յիշեալ Աստուածաշունչը նոյնիսկ բարձի տեղ են օգտագործեր:

Երբ մեծ մայրս Երուսաղէմ հասեր է, ունեցեր է երկու ճանապարհ, կամ դաւա-

կամօրէն նախընտրեր է Հայոց Վանքի քա-րայրները:

Հոլանտերէն Աստուածաշունչը, որ այսօր 100 տարեկան է, ոչ մի նիւթական արժէք ունի, բայց ինծի համար, մեզի համար միայն բարոյական արժէք մը կը ներկայացնէ, սրբութիւն մը և խօսուն վկայ մը այն գողգոթային, որուն մէջէն անցաւ մեծ մայրս և ժողովուրդս: Հետագային Աստուածաշունչը աւելի չվնասուելու համար երկար տարիներ մնացեր է Հայոց թաղամասի մի քանի քաղաքացիներուն տունները, անցեր է ձեռքէ ձեռք, միշտ վերադարձնելու խոստումներով, երբ արդէն Հայոց թաղամասէն սկսեր են գաղթել հայերը, որոշեր են Աստուածաշունչը վերադարձնել մեզի և ես ալ յարմար առիթով մը, ահաւասիկ, յիշեալ Աստուածաշունչը բերի Հոլանտա:

(*) Նիքոլա Ռումաշուք Երուսաղէմէն տեղափոխուած է Ամսթերտամ, Հոլանտա, ուր ան գործօն մասնակցութիւն կը բերէ հոլանտահայութեան ազգային եւ եկեղեցական կեանքէն ներս: Իր ջանքերով ջրանցքներով հարուստ քաղաքին կարեւոր կամուրջներէն մին կը կրէ հայկական անուն:

նափոխ դառնալ և ընդունիլ Կաթոլիկութիւնը և իբր գնահատանք ստանալ մարդավայել բնակարան մը Կաթոլիկներու մօտ և կամ ալ պահել իր դաւանանքը և իբր բնակարան ընտրել Հայոց Վանքի քաղաքները: Մեծ մօրս պատասխանը եղեր է Կաթոլիկներուն, եթէ ես շռայլութիւն փնտռէի, կը դառնայի թիւրք, մուսլիման և Ատանայի մէջ կը պահէի բոլոր ունեցուածքներս, և այսպէս ան հաստատա-

TESTIMONY

Sion Abajian Born in 1908 in Marash

The crowds were huge in Meskene. We were in the middle of a vast sandy area and the Armenians there were from all over, not only from Marash. We had no water and the gendarmes would not give us any. There were only two gendarmes for that huge crowd. Just two. Wasn't there a single man among us who could have killed them? We were going to die anyway. Why did we obey those two gendarmes so sheepishly?

Eventually we crossed the Euphrates River to Rakka, where we found an abandoned house with no doors or windows, and we squatted there. But we still had no food. We used to eat grass. We used to pick grains from animal waste, wash them, and then in tin cans fry them to eat. We used to say: "Oh, Mommy, if we ever go back to Marash, just give us fried wheat and it will be enough."